अथ विश्वकर्मा वास्तु विद्या ॥

ॐ विश्वकर्मणे नमः ॥ विष्णुवे नमः ॥ सरस्वत्यै नमः ॥

श्रीगरुडमहापुराणम् । अ० ४६

षट्चत्वारिंशोऽध्यायः

हरिरुवाच

वास्तुं संक्षेपतो वक्ष्ये गृहादौ विघ्ननाशनम् । ईशानकोणादारभ्य ह्येकाशीतिपदे यजेत् ॥ १ ॥
ईशाने च शिरः पादौ नैर्ऋतेऽन्यनिले करौ । आवासवासवेश्मादौ पुरे ग्रामे वणिक्पथे ॥ २ ॥
प्रासादारामदुर्गेषु देवालयमठेषु च । द्वात्रिंशत्तु सुरान्बाह्ये तदन्तश्च त्रयोदश ॥ ३ ॥
ईशश्चैवाथ पर्जन्यो जयन्तः कुलिशायुधः । सूर्यः सत्यो भृगुश्चैव आकाशो वायुरेव च ॥ ४ ॥
पूषा च वितथश्चैव ग्रहक्षेत्रयमावुभौ । गन्धर्वो भृगुराजस्तु मृगः पितृगणस्तथा ॥ ५ ॥
द्वौवारिकोऽथ सुग्रीवः पुष्पदन्तो गणाधिपः । असुरः शेषपादौ च रोगोऽहिमुख्य एव च ॥ ६ ॥
भल्लाटः सोमसर्पौ च अदितिश्च दितिस्तथा । बहिर्द्वात्रिंशद्देवे तु तदन्तश्चतुरः शृणु ॥ ७ ॥
ईशानादिचतुष्कोणसंस्थितान्पूजयेद्बुधः । आपश्चैवाथ सावित्रो जयो रुद्रस्तथैव च ॥ ८ ॥
मध्ये नवपदे ब्रह्मा तस्याष्टौ च समीपगान् । देवानेकोत्तरानेतान्पूर्वादौ नामतः शृणु ॥ ९ ॥
अर्यमा सविता चैव विवस्वान्विबुधाधिपः । मित्रोऽथ राजयक्ष्मा च तथा पृथ्वीधरः क्रमात् ॥
अष्टमश्चापवत्सश्च परितो ब्रह्मणः स्मृताः ॥१०॥
ईशानकोणादारभ्य दुर्गं च वंश उच्यते । आग्नेयकोणादारभ्य वंशो भवति दुर्द्धरः ॥११॥
अदितिं हिमवन्तञ्च जयन्तञ्च इदं त्रयम् । नायिका कलिका नाम शक्राद्गन्धर्वगाः पुनः ॥
वास्तुदेवान्पूजयित्वा गृहप्रासादकृद्भवेत् ॥१२॥
सुरेज्यः पुरतः कार्यो दिश्याग्नेय्यां महानसम् । कपिनिर्गमने येन पूर्वतः सत्रमण्डपम् ॥१३॥
गन्धपुष्पगृहं कार्यमैशान्यां पट्टसंयुतम् । भाण्डागारञ्च कौबेर्यां गोष्ठागारञ्च वायवे ॥१४॥
उदगाश्रयं वारुण्यां वातायनसमन्वितम् । समित्कुशेन्धनस्थानमायुधानाञ्च नैर्ऋते ॥१५॥
अभ्यागतालयं रम्यं सशयासनपादुकम् । तोयाग्निदीपसद्भृत्यैर्युक्तं दक्षिणतो भवेत् ॥१६॥
गृहान्तराणि सर्वाणि सजलैः कदलीगृहैः । पञ्चवर्णैश्च कुसुमैः शोभितानि प्रकल्पयेत् ॥१७॥
प्राकारं तद्बहिर्दद्यात् पञ्चहस्तप्रमाणतः । एवं विष्ण्वाश्रमं कुर्याद्वनैश्चोपवनैर्युतम् ॥ १८॥

चतुःषष्टिपदो वास्तुः प्रासादादौ प्रपूजितः । मध्ये चतुष्पदो ब्रह्मा द्विपदास्त्वर्यमादयः ॥१९॥
कर्णे चैवाथ शिख्याद्यास्तथा देवाः प्रकीर्त्तिताः । तेभ्यो ह्युभयतः सार्द्धादन्येऽपि द्विपदाः सुराः ॥
चतुःषष्टिपदा देवा इत्येव परिकीर्त्तिताः ॥ २० ॥
चरकी च विदारी च पूतना पापराक्षसी । ईशानाद्यास्ततो बाह्ये देवाद्या हेतुकादयः ॥२१॥
हेतुकस्त्रिपुरान्तश्च अग्निवेतालकौ यमः । अग्निजिह्वः कालकश्च करालो ह्येकपादकः ॥२२॥
ऐशान्यां भीमरूपस्तु पाताले प्रेतनायकः । आकाशे गन्धमाली स्यात्क्षेत्रपालास्ततो यजेत् ॥
विस्ताराभिहतं दैर्घ्यं राशिं वास्तोस्तु कारयेत् । कृत्वा च वसुभिर्भागं शेषञ्चैवायमादिशेत् ॥२४॥
पुनर्गुणितमष्टाभिर्ऋक्षभागन्तु भाजयेत् । यच्छेषं तद्भवेद्दक्षं भागैर्हृत्वा व्ययं भवेत् ॥२५॥
ऋक्षं चतुर्गुणं कृत्वा नवभिर्भागहारितम् । शेषमंशं विजानीयाद्देवलस्य मतं यथा ॥२६॥
अष्टाभिर्गुणितं पिण्डं षष्टिभिर्भागहारितम् । यच्छेषं तद्भवेज्जीवं मरणं भूतहारितम् ॥२७॥
वास्तुक्रोडे गृहं कुर्यान्न पृष्ठे मानवः सदा । वामपार्श्वेन स्वपिति नात्र कार्या विचारणा ॥२८॥
सिंहकन्यातुलायाञ्च द्वारं शुद्धेद्यथोत्तरम् । एवञ्च वृश्चिकादौ स्यात्पूर्वदक्षिणपश्चिमम् ॥२९॥
द्वारं दीर्घार्द्धविस्तारं द्वाराण्यष्टौ स्मृतानि च ॥३०॥
स्वतल्पे भवनीचत्वं सर्पेण सूत्रभाजनम् । पुत्रहीनन्तु रौद्रेण वीर्यघ्नं दक्षिणे तथा ॥३१॥
वह्नौ बन्धश्च वायौ च पुत्रलाभः सुतृप्तिदः । धनदे नृपपीडादं बन्धनं रोगदं जले ॥३२॥
नृपभीतिर्मृतापत्यं ह्यनपत्यश्च वैरिदम् । अर्थदे चार्थहानिश्च दोषदं पुत्रमृत्युदम् ॥
द्वाराण्युत्तरसंज्ञानि पूर्वद्वाराणि वच्म्यहम् ॥३३॥
अग्निभीतिर्बहुकन्या धनसम्मानकं पदम् । राजघ्नं रोगदं पूर्वे फलतो द्वारमीरितम् ॥३४॥
ईशानादौ भवेत्पूर्वमाग्नेयादौ तु दक्षिणम् । नैर्ऋत्यादौ पश्चिमं स्याद्वायव्यादौ तु चोत्तरम् ॥
अष्टभागे कृते भागे द्वाराणाञ्च फलाफलम् ॥३५॥
अश्वत्थप्लक्षन्यग्रोधाः पूर्वादौ स्यादुदुम्बरः । गृहस्य शोभनः प्रोक्त ईशाने चैव शाल्मलिः ॥
पूजितो विघ्नहारी स्यात्प्रासादस्य गृहस्य च ॥३६॥
इति श्रीगारुडे महापुराणे वास्तुमानलक्षणं नाम षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४६॥

सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः

सूत उवाच

प्रासादानां लक्षणञ्च वक्ष्ये शौनक तच्छृणु । चतुःषष्टिपदं कृत्वा दिग्विदिक्षूपलक्षितम् ॥ १ ॥
चतुष्कोणं चतुर्भिश्च द्वाराणि सूर्य्यसंख्यया । चत्वारिंशाष्टभिश्चैव भित्तीनां कल्पना भवेत् ॥ २ ॥
ऊर्ध्वक्षेत्रसमा जङ्घा तदूर्ध्वे द्विगुणं भवेत् । गर्भविस्तारविस्तीर्णा शुकाङ्घ्रिश्च विधीयते ॥ ३ ॥
तत्त्रिभागेन कर्त्तव्यः पञ्चभागेन वा पुनः । निर्गमस्तु शुकाङ्घ्रेश्च उच्छ्रायः शिखरार्द्धगः ॥४॥
चतुर्द्धा शिखरं कृत्वा त्रिभागे वेदिबन्धनम् । चतुर्थे पुनरस्यैव कण्ठमामूलसाधनम् ॥ ५ ॥
अथवापि समं वास्तु कृत्वा षोडशभागिकम् । तस्य मध्ये चतुर्भागमादौ गर्भन्तु कारयेत् ॥६॥
भागद्वादशिकां भित्तिं ततश्च परिकल्पयेत् । चतुर्भागेन भित्तीनामुच्छ्रायः स्यात्प्रमाणतः ॥७॥
द्विगुणः शिखरोच्छ्रायो भित्त्युच्छ्रायाच्च मानतः । शिखरार्द्धस्य चार्द्धेन विधेयास्तु प्रदक्षिणाः ॥
चतुर्दिक्षु तथा ज्ञेयो निर्गमस्तु तथा बुधैः । पञ्चभागेन संभज्य गर्भमानं विचक्षणः ॥९॥
भागमेकं गृहीत्वा तु निर्गमं कल्पयेत् पुनः । गर्भसूत्रसमो भागादग्रतो मुखमण्डपः ॥
एतत्सामान्यमुद्दिष्टं प्रासादस्य हि लक्षणम् ॥१०॥
लिङ्गमानमथो वक्ष्ये पीठो लिङ्गसमो भवेत् । द्विगुणेन भवेद् गर्भः समन्ताच्छौनक ध्रुवम् ।
तद्विधा च भवेद् भित्तिर्जङ्घा तद्विस्तरार्धगा ॥११॥
द्विगुणं शिखरं प्रोक्तं जङ्घायाश्चैव शौनक । पीठगर्भावरं कर्म तन्मानेन शुकाङ्घ्रिकाम् ॥१२॥
निर्गमस्तु समाख्यातः शेषं पूर्ववदेव तु । लिङ्गमानः स्मृतो ह्येष द्वारमानथोच्यते ॥१३॥
कराग्रं वेदवत्कृत्वा द्वारं भागाष्टमं भवेत् । विस्तरेण समाख्यातं द्विगुणं स्वेच्छया भवेत् ॥१४॥
द्वारवत्पीठमध्ये तु शेषं शुषिरकं भवेत् । पादिकं शेषिकं भित्तिर्द्वारार्द्धेन परिग्रहात् ॥१५॥
तद्विस्तारसमा जङ्घा शिखरं द्विगुणं भवेत् । शुकाङ्घ्रिः पूर्ववज्ज्ञेया निर्गमोच्छ्रायकं भवेत् ॥
उक्तं मण्डपमानन्तु स्वरूपं चापरं वद ॥१६॥
त्रैवेदं कारयेत् क्षेत्रं यत्र तिष्ठन्ति देवताः । इत्थं कृतेन मानेन बाह्यभागविनिर्गतम् ॥१७॥
नेमिः पादेन विस्तीर्णा प्रासादस्य समन्ततः । गर्भन्तु द्विगुणं कुर्य्यान्नेम्या मानं भवेदिह ।
स एव भित्तेरुत्सेधो शिखरो द्विगुणो मतः ॥१८॥
प्रासादानाञ्च वक्ष्यामि मानं योनिञ्च मानतः । वैराजः पुष्पकाख्यश्च कैलासो मालिकाह्वयः ।
त्रिपिष्टपञ्च पञ्चैते प्रासादाः सर्वयोनयः ॥१९॥

प्रथमश्चतुरस्रो हि द्वितीयस्तु तदायतः । वृत्तो वृत्तायतश्चान्योऽष्टास्रश्चेह च पञ्चमः ॥२०॥
एतेभ्य एव सम्भूताः प्रासादाः सुमनोहराः । सर्वप्रकृतिभूतेभ्यश्चत्वारिंशच्च एव च ॥२१॥
मेरुश्च मन्दरश्चैव विमानश्च तथापरः । भद्रकः सर्वतोभद्रो रुचको नन्दनस्तथा ॥२२॥
नन्दिवर्द्धनसंज्ञश्च श्रीवत्सश्च नवेत्यमी । चतुरस्राः समुद्भूता वैराजादिति गम्यताम् ॥२३॥
वलभी गृहराजश्च शालागृहश्च मन्दिरम् । विमानञ्च तथा ब्रह्ममन्दिरं भवनं तथा ॥
उत्तम्भं शिविकावेश्म नवैते पुष्पकोद्भवाः ॥२४॥
वलयो दुन्दुभिः पद्मो महापद्मस्तथापरः । मुकुली चास्य उष्णीषी शङ्खश्च कलशस्तथा ॥
गुवावृक्षस्तथान्यश्च वृत्ताः कैलाससम्भवाः ॥२५॥
गजोऽथ वृषभो हंसो गरुडः सिंहनामकः । भूमुखो भूधरश्चैव श्रीजयः पृथिवीधरः ॥
वृत्तायताः समुद्भूता नवैते मालकाह्वयात् ॥२६॥
वज्रं चक्रं तथान्यच्च मुष्टिकं बभ्रुसंज्ञितम् । वक्रः स्वस्तिकभङ्गौ च गदा श्रीवृक्ष एव च ॥
विजयो नामतः श्वेतस्त्रिपिष्टिपसमुद्भवाः ॥२७॥
त्रिकोणं पद्ममर्द्धेन्दुश्चतुष्कोणं द्विरष्टकम् । यत्र यत्र विधातव्यं संस्थानं मण्डपस्य तु ॥२८॥
राज्यञ्च विभवश्चैव ह्यायुर्वर्द्धनमेव च । पुत्रलाभः स्त्रियः पुष्टिस्त्रिकोणादिक्रमाद्भवेत् ॥२९॥
कुर्याद् ध्वजादिकं ख्याता द्वारि गर्भगृहं तथा । मण्डपः समसंख्याभिर्गुणितः सूत्रतस्तथा ॥३०॥
मण्डपस्य चतुर्थांशाद्भद्रः कार्यो विजानता । सार्द्धं गवाक्षकोपेतो निर्गवाक्षोऽथवा भवेत् ॥३१॥
सार्द्धभित्तिप्रमाणेन भित्तिमानेन वा पुनः । भित्तेर्द्वैगुण्यतो वापि कर्त्तव्या मण्डपाः क्वचित् ॥
प्रासादे मञ्जरी कार्या चित्रा विषमभूमिका । परिमाणविरोधेन रेखा वैषम्यभूषिता ॥३३॥
आधारस्तु चतुर्द्वारश्चतुर्मण्डपशोभितः । शतश्रृङ्गसमायुक्तो मेरुः प्रासाद उत्तमः ॥३४॥
मण्डपास्तस्य कर्त्तव्या भद्रैस्त्रिभिरलंकृताः । गठनाकारमानानां भिन्नाद्भिन्ना भवन्ति ते ॥३५॥
कियन्तो येषु चाधारा निराधाराश्च केचन । प्रतिच्छन्दकभेदेन प्रासादाः सम्भवन्ति ते ॥३६॥
अन्यान्यसंस्कारात्तेषां गठनानामभेदतः । देवतानां विशेषाय प्रासादा बहवः स्मृताः ॥३७॥
प्रासादे नियमो नास्ति देवतानां स्वयम्भुवाम् । तानेव देवतानाञ्च पूर्वमानेन कारयेत् ॥३८॥
चतुरस्रायतास्तत्र चतुष्कोणसमन्विताः । चन्द्रशालान्विता कार्या भेरीशिखरसंयुताः ॥३९॥
पुरतो वाहनानाञ्च कर्त्तव्या लघुमण्डपाः । नाट्यशाला च कर्त्तव्या द्वारदेशसमाश्रया ॥४०॥

प्रासादे देवतानाञ्च कार्या दिक्षु विदिक्ष्वपि । द्वारपालाश्च कर्त्तव्या मुख्या गत्वा पृथक् पृथक् ॥
किञ्चिद्दूरतः कार्या मठास्तत्रोपजीविनाम् । प्रावृता जगती कार्या फलपुष्पजलान्विता ॥४२॥
प्रासादेषु सुरान् स्थाप्यान् पूजाभिः पूजयेन्नरः । वासुदेवः सर्वदेवः सर्वभाक् तद्गृहादिकृत् ॥४३॥

इति श्रीगारुडे महापुराणे प्रासादकीर्त्तनं नाम

सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥

अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः

सूत उवाच

प्रतिष्ठां सर्वदेवानां संक्षेपेण वदाम्यहम् । सुतिथ्यादौ सुरम्याञ्च प्रतिष्ठां कारयेद् गुरुः ॥१॥
ऋत्विग्भिः सह चाचार्यं वरयेन्मध्यदेशगम् । स्वशाखोक्तविधानेन अथवा प्रणवेन तु ॥२॥
पञ्चभिर्बहुभिर्वाथ कुर्यात् पाद्यार्घमेव च । मुद्रिकाभिस्तथा वस्त्रैर्गन्धमाल्यानुलेपनैः ॥
मन्त्रन्यासं गुरुः कृत्वा ततः कर्म समारभेत् ॥३॥
प्रासादस्याग्रतः कुर्यान्मण्डपं दशहस्तकम् । कुर्याद्द्वादशहस्तं वा स्तम्भैः षोडशभिर्युतम् ॥
ध्वजाष्टकैश्चतुर्हस्तां मध्ये वेदीञ्च कारयेत् ॥४॥
नदीसङ्गमतीरोत्थां बालुकां तत्र दापयेत् । चतुरस्रं कार्मुकाभं वर्त्तुलं कमलाकृति ॥५॥
पूर्वादितः समारभ्य कर्त्तव्यं कुण्डपञ्चकम् । अथवा चतुरस्राणि सर्वाण्येतानि कारयेत् ॥६॥
शान्तिकर्मविधानेन सर्वकामार्थसिद्धये । शिरःस्थाने तु देवस्य आचार्यो होममाचरेत् ॥
ऐशान्यां केचिदिच्छन्ति उपलिप्यावनिं शुभाम् ॥७॥
द्वाराणि चैव चत्वारि कृत्वा वै तोरणान्तिके । न्यग्रोधोदुम्बराश्वत्थबैल्वपालाशखादिराः ॥८॥
तोरणाः पञ्चहस्ताश्च वस्त्रपुष्पाद्यलंकृताः । निखनेद्धस्तमेकैकं चत्वारश्चतुरो दिशः ॥९॥
पूर्वद्वारे मृगेन्द्रन्तु हयराजन्तु दक्षिणे । पश्चिमे गोपतिर्नाम सुरशार्दूलमुत्तरे ॥१०॥
अग्निमीळे इति मन्त्रेण प्रथमं पूर्वतो न्यसेत् । ईषेत्वेति च मन्त्रेण दक्षिणस्यां द्वितीयकम् ॥११॥
अग्नआयाहि मन्त्रेण पश्चिमस्यां तृतीयकम् । शन्नोदेवीति मन्त्रेण उत्तरस्यां चतुर्थकम् ॥१२॥
पूर्वे अम्बुदवत् कार्या आग्नेय्यां धूमरूपिणी । याम्यां वै कृष्णरूपा तु नैर्ऋत्यां श्यामला भवेत् ॥
वारुण्यां पाण्डरा ज्ञेया वायव्यां पीतवर्णिका । उत्तरे रक्तवर्णा तु शुक्लैशी च पताकिका ॥
बहुरूपा तथा मध्ये इन्द्रविद्येति पूर्विका ॥१४॥

अग्निं संमुसिमन्त्रेण यमोनागेति दक्षिणे । पूज्या रक्षोहनावेति पश्चिमे उत्तरेऽपि च ॥१५॥
नात इत्यभिषिच्याथ आप्यायस्वेति चोत्तरे । तमीशानमतश्चैव विष्णुर्लोकेति मध्यमे ॥१६॥
कलशौ तु ततो द्वौ द्वौ निवेश्यौ तोरणान्तिके । वस्त्रयुग्मसमायुक्ताश्चन्दनाद्यैः स्वलंकृताः ॥१७॥
पुष्पैर्वितानैर्बहुलैरादिवर्णाभिमन्त्रिताः । दिक्पालाश्च ततः पूज्याः शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥१८॥
त्रातारमिन्द्रमन्त्रेण अग्निर्मूर्द्धेति चापरे । अस्मिन् वृक्ष इतश्चैव प्रचारीति परा स्मृता ॥१९॥
किञ्चेदधातु आचात्वा भिन्नादेवीति सप्तमी । इमारुद्रेति दिक्पालान्पूजयित्वा विचक्षणः ॥
होमद्रव्याणि वायव्ये कुर्य्यात्सोपस्कराणि च ॥ २० ॥
अस्त्रान्यास्त्रोदितान्श्वेतान्नेत्राभ्यां विन्यसेद्गुरुः । आलोकनेन द्रव्याणि शुद्धियान्ति न संशयः ॥२१॥
हृदयादीनि चाङ्गानि व्याहृतिप्रणवेन च । अस्त्रञ्चैव समस्तानां न्यासोऽयं सार्वकामिकः ॥२२॥
अक्षतान्विष्टरञ्चैव अस्त्रेणैवाभिमन्त्रितान् । विष्टरेण स्पृशेद्द्रव्यान्यागमण्डपसंयुतान् ॥
अक्षतान्विकिरेत्पश्चादस्त्रपूतान्समन्ततः ॥ २३ ॥
शाक्रीं दिशमथारभ्य यावदीशानगोचरम् । अवकीर्य्याक्षतान्सर्वान्लेपयेन्मण्डपं ततः ॥२४॥
गन्धाद्यैरर्घ्यपात्रे च मन्त्रग्रामं न्यसेद्गुरुः । तेनार्घ्यपात्रतोयेन प्रोक्षयेद्यागमण्डपम् ॥२५॥
प्रतिष्ठा यस्य देवस्य तदाख्यं कलशं न्यसेत् । ऐशान्यां पूजयेद्याम्ये अस्त्रेणैव च वर्द्धनीम् ॥
कलशं वर्द्धनीञ्चैव ग्रहान्वास्तोष्पतिं तथा ॥ २६ ॥
आसने तानि सर्वाणि प्रणवाख्यं जपेद्गुरुः । सूत्रग्रीवं रत्नगर्भं वस्त्रमुख्येन वेष्टितम् ॥
सर्वौषधि गन्धलिप्तं पूजयेत्कलशं गुरुः ॥ २७ ॥
देवस्तु कलशे पूज्यो वर्द्धन्या वस्त्रमुत्तमम् । वर्द्धन्या तु समायुक्तं कलशं भ्रामयेत्तु ॥२८॥
वर्द्धनीधारया सिञ्चन्नग्रतो धारयेत्ततः । अभ्यर्च्य वर्द्धनीं कुम्भं स्थण्डिले देवमर्चयेत् ॥२९॥
षटञ्चावाह्य वायव्यां गणानान्त्वेति सद्गणम् । देवमीशानकोणे तु जपेद्वास्तुपतिं बुधः ॥
वास्तोष्पतीति मन्त्रेण वास्तुदोषोपशान्तये ॥ ३० ॥

कुम्भस्य पूर्वतो भूतं गणदेवं बलिं हरेत् । पठेदिति च विद्याश्च कुर्य्यादालम्भनं बुधः ॥३१॥
योगे योगेति मन्त्रेण संस्तरन् ज्वलनैः कुशैः । आचार्य्य ऋत्विजैः सार्द्धं स्नानपीठे हरस्तथा ॥३२॥
त्रिविधैर्ब्रह्मघोषैश्च पुण्याहजयमङ्गलैः । कृत्वा ब्रह्मरथे देवं प्रतिष्ठन्ति ततो द्विजाः ॥३३॥
ऐशान्यामानयेत्पीठं मण्डपे विन्यसेद् गुरुः । भद्रं कर्णेत्यथ स्नात्वा सूत्रबन्धनजेन तु ॥
संस्नाप्य लक्षणे द्वारं कुर्य्याद्दूराभिवादनैः ॥ ३४ ॥

मधुसर्पिःसमायुक्तं कांस्ये वा ताम्रभाजने । अक्षिणी चाञ्जयेच्चास्य सुवर्णस्य शलाकया ॥३५॥
अग्निर्ज्योतीति मन्त्रेण नेत्रोद्घाटन्तु कारयेत् । लक्षणे क्रियमाणे तु नामैकं स्थापको वदेत् ॥३६॥
इमम्मे गाङ्गमन्त्रेण नेत्रयोः शीतलक्रिया । अग्निर्मूर्द्धेति मन्त्रेण दद्याद्वल्मीकमृत्तिकाम् ॥३७॥
बिल्वोदुम्बरमश्वत्थं वटं पालाशमेव च । यज्ञायज्ञेति मन्त्रेण दद्यात्पञ्चकषायकम् ॥३८॥
पञ्चगव्यैः स्नापयेच्च सहदेव्यादिभिस्ततः । सहदेवी वला चैव शतमूली शतावरी ॥३९॥
कुमारी च गुडूची च सिंही व्याघ्री तथैव च । याओषधीति मन्त्रेण स्नानमोषधिमज्जलैः ॥
याः फलिनीति मन्त्रेण फलस्नानं विधीयते ॥ ४० ॥
द्रुपदादिवेति मन्त्रेण कार्य्यमुद्वर्त्तनं बुधैः । कलशेषु च विन्यस्य उत्तरादिष्वनुक्रमात् ॥
रत्नानि चैव धान्यानि ओषधिं शतपुष्पिकाम् ॥४१॥
समुद्रांश्चैव विन्यस्य चतुरश्चतुरो दिशः । क्षीरं दधि क्षीरोदस्य घृतोदस्येति वा पुनः ॥४२॥
आप्यायस्व दधिक्राव्णो या ओषधीरितीति च । तेजोऽसीति च मन्त्रैश्च कुम्भश्चैवाभिमन्त्रयेत् ॥
समुद्राख्यैश्चतुर्भिश्च स्नापयेत् कलशैः पुनः ॥४३॥
स्नातश्चैव सुवेशश्च धूपो देयश्च गुग्गुलुः । अभिषेकाय कुम्भेषु तत्तत्तीर्थानि विन्यसेत् ॥४४॥
पृथिव्यां यानि तीर्थानि सरितः सागरास्तथा । या ओषधीति मन्त्रेण कुम्भेञ्चैवाभिमन्त्रयेत् ॥
तेन तोयेन यः स्नायात् स मुच्येत् सर्वपातकैः ॥४५॥
अभिषिच्य समुद्रैश्च चार्घ्यं दद्यात्ततः पुनः । गन्धद्वारेति गन्धञ्च न्यासं वै वेदमन्त्रकैः ॥४६॥
स्वशास्त्रविहितैः प्राप्तैरिमं मन्त्रेति वस्त्रकम् । कविहाविति मन्त्रेण आनयेन्मण्डपं शुभम् ॥४७॥
शम्भवायेति मन्त्रेण शय्यायां विनिवेशयेत् । विश्वतश्चक्षुमन्त्रेण कुर्य्यात् सकलनिष्कलम् ॥४८॥
स्थित्वा चैव परे तत्त्वे मन्त्रन्यासन्तु कारयेत् । स्वशास्त्रविहितो मन्त्री न्यासस्तस्मिंस्तथोदितः ॥४९॥
वस्त्रेणाच्छादयित्वा तु पूजनीयः स्वभावतः । यथाशास्त्रं निवेद्यानि पादमूले तु दापयेत् ॥५०॥
अथ प्रणवसंयुक्तं वस्त्रयुग्मेन वेष्टितम् । कलशं सहिरण्यञ्च शिरःस्थाने निवेदयेत् ॥५१॥
स्थित्वा कुण्डसमीपेऽथ अग्नेः स्थापनमाचरेत् । स्वशास्त्रविहितैर्मन्त्रैर्वेदोक्तैर्वाथवा गुरुः ॥५२॥
श्रीसूक्तं पावमानञ्च वासं दास्यं सहाजिनम् । वृषाकपिञ्च मित्रञ्च बह्वृचः पूर्वतो जपेत् ॥५३॥
रुद्रं पुरुषसूक्तञ्च श्लोकाध्यायञ्च सुक्रियः । ब्रह्माणं पितृमैत्रञ्च अध्वर्य्युर्दक्षिणे जपेत् ५४॥

वेदव्रतं वामदेव्यं ज्येष्ठसामरथन्तम् । भेरुण्डानि च सामानि छन्दोगः पश्चिमे जपेत् ॥५५॥
अथर्वशिरसश्चैव कुम्भसूक्तमथर्वणः । नीलरुद्रांश्च मैत्रञ्च अथर्वश्चोत्तरे जपेत् ॥५६॥
कुण्डं चास्त्रेण संप्रोक्ष्य आचार्य्यस्य विशेषतः । ताम्रपात्रे शरावे वा यथाविभवतोऽपि वा ॥
जातवेदं समानीय अग्रतस्तन्निवेशयेत् ॥५७॥
अस्त्रेण ज्वालयेद्वह्निं कवचेन तु वेष्टयेत् । अमृतीकृत्य तं पश्चान्मन्त्रैः सर्वैश्च देशिकः ॥५८॥
पात्रं गृह्य कराभ्याञ्च कुण्डं भ्राम्य ततः पुनः । वैष्णवेन तु योगेन परं तेजस्तु निक्षिपेत् ॥५९॥
दक्षिणे स्थापयेद् ब्रह्म प्रणीताञ्चोत्तरेण तु । साधारणेन मन्त्रेण स्वशास्त्रविहितेन वा ॥
दिक्षु दिक्षु ततो दद्यात्परिधिं विष्टरैः सह ॥६०॥
ब्रह्मविष्णुहरेशानाः पूज्याः साधारणेन तु । दर्भेषु स्थापयेद्वह्निं दर्भैश्च परिवेष्टितम् ॥
दर्भतोयेन संस्पृष्टो मन्त्रहीनोऽपि शुद्ध्यति ॥६१॥
प्रागग्रैरुदगग्रैश्च प्रत्यगग्रैरखण्डितैः । विततैर्वेष्टितो वह्निः स्वयं सान्निध्यतां व्रजेत् ॥६२॥
अग्नेस्तु रक्षणार्थाय यदुक्तं कर्म मन्त्रवित् । आचार्य्याः केचिदिच्छन्ति जातकर्मादनन्तरम् ॥६३॥
पवित्रन्तु ततः कृत्वा कुर्यादाज्यस्य संस्कृतिम् । आचार्योऽथ निरीक्ष्यापि नीराजमभिमन्त्रितम् ॥
आज्यभागाभिघारान्तमवेक्षेताज्यसिद्धये । पञ्च पञ्चाहुतीर्हुत्वा आज्येन तदनन्तरम् ॥६५॥
गर्भाधानादितस्तावद्यावद्गोदानिकं भवेत् । स्वशास्त्रविहितैर्मन्त्रैः प्रणवेनाथ होमयेत् ॥६६॥
ततः पूर्णाहुतिं दत्त्वा पूर्णात्पूर्णमनोरथः । एवमुत्पादितो वह्निः सर्वकर्मसु सिद्धिदः ॥६७॥
पूजयित्वा ततो वह्निं कुण्डेषु विहरेत्तथा । इन्द्रादीनां स्वमन्त्रैश्च तथाहुतिशतं शतम् ॥६८॥
पूर्णाहुतिं शतस्यान्ते सर्वेषाञ्चैव होमयेत् । स्वामाहुतिमथाज्येन होता तत्कलशे न्यसेत् ॥६९॥
देवताश्चैव मन्त्रांश्च तथैव जातवेदसम् । आत्मानमेकतः कृत्वा ततः पूर्णां प्रदापयेत् ॥७०॥
निष्क्रम्य बहिराचार्य्यो दिक्पालानां बलिं हरेत् । भूतानाञ्चैव देवानां नागानाञ्च प्रयोगतः ॥
तिलाश्च समिधश्चैव होमद्रव्यं द्वयं स्मृतम् । आज्यं तयोः सहकारि तत्प्रदानं यदङ्गयोः ॥७२॥
पुरुषसूक्तं पूर्वेणैव रुद्रञ्चैव तु दक्षिणे । ज्येष्ठसाम च भेरुण्डं तन्नयामीति पश्चिमे ॥७३॥
नीलरुद्रो महामन्त्रः कुम्भसूक्तमथर्वणः । हुत्वा सहस्रमेकैकं देवं शिरसि कल्पयेत् ॥७४॥
एवं मध्ये तथा पादे पूर्णाहुत्या तथा पुनः । शिरःस्थानेषु जुहुयादाविशेच्च अनुक्रमात् ॥७५॥

देवानामादिमन्त्रैर्वा मन्त्रैर्वा अथवा पुनः । स्वशास्त्रविहितैर्वापि गायत्र्या वाथ ते द्विजाः ॥
गायत्र्या वाथवाऽऽचार्य्यो व्याहृतिप्रणवेन तु ॥७६॥
एवं होमविधिं कृत्वा न्यसेन्मन्त्रांस्तु देशिकः । चरणावग्निमीले तु ईषेत्वो गुल्फयोः स्थिताः ॥
अग्नआयाहि जङ्घे द्वे शन्नोदेवीति जानुनी । बृहद्रथन्तरे ऊरू उदरेष्वातिलो न्यसेत् ॥७८॥
दीर्घायुष्ट्वाय हृदये श्रीश्च ते गलके न्यसेत् । त्रातारमिन्द्रं वक्षे च नेत्राभ्यान्तु त्रियुग्मकम् ॥
मूर्द्धा भव तथा मूर्ध्नि ह्यालम्भाद्धोममाचरेत् ॥७९॥
उत्थापयेत्ततो देवमुत्तिष्ठ ब्रह्मणः पते । वेदपुण्याहशब्देन प्रासादानां प्रदक्षिणम् ॥८०॥
पिण्डिकालभनं कृत्वा देवस्यत्वेति मन्त्रवित् । दिक्पालान्सह रत्नैश्च धातूनौषधयस्तथा ॥
लौहबीजानि सिद्धानि पश्चाद्देवन्तु विन्यसेत् ॥८१॥
न गर्भे स्थापयेद्देवं न गर्भन्तु परित्यजेत् । ईषन्मध्यं परित्यज्य ततो दोषापनं तु तत् ॥८२॥
तिलस्य तु समात्रन्तु उत्तरं किञ्चिदानयेत् । ॐ स्थिरो भव शिवो भव प्रजाभ्यश्च नमो नमः ॥
देवस्य त्वा सवितुर्वः षड्भ्यो वै विन्यसेद्गुरुः । तत्त्ववर्णकलामात्रं प्रजानि भुवनात्मजे ॥८४॥
षड्भ्यो विन्यस्य सिद्धार्थं ध्रुवार्थैरभिमन्त्रयेत् । सम्पातकलशेनैव स्नापयेत्सुप्रतिष्ठितम् ॥८५॥
दीपधूपसुगन्धैश्च नैवेद्यैश्च प्रपूजयेत् । अर्घ्यं दत्त्वा नमस्कृत्य ततो देवं क्षमापयेत् ॥८६॥
पात्रं वस्त्रयुगं छत्रं तथा दिव्याङ्गुरीयकम् । ऋत्विग्भ्यश्च प्रदातव्या दक्षिणा चैव शक्तितः ॥८७॥
चतुर्थीं जुहुयात्पश्चाद्यजमानः समाहितः । आहुतीनां शतं हुत्वा ततः पूर्णां प्रदापयेत् ॥८८॥
निष्क्रम्य बहिराचार्य्यो दिक्पालानां बलिं हरेत् । आचार्य्यः पुष्पहस्तस्तु क्षमस्वेति विसर्जयेत् ॥
यागान्ते कपिलां दद्यादाचार्य्याय च चामरम् । मुकुटं कुण्डलं छत्रं केयूरं कटिसूत्रकम् ॥
व्यजनं ग्रामवस्त्रादीन्सोपस्कारं समण्डलम् ॥९०॥
भोजनञ्च महत् कुर्य्यात् कृतकृत्यश्च जायते । यजमानो विमुक्तः स्यात्स्थापकस्य प्रसादतः ॥९१॥
इति श्रीगारुडे महापुराणे प्रतिष्ठाप्रकरणं नामाष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४८॥